

Posudek oponenta disertační práce

Název práce: Pojistný zájem jako předpoklad existence pojištění a možnosti jeho přenositelnosti

Autor práce: Robert Šimek

Oponent: Pavel Horák

Téma práce a jeho aktuálnost

Vybrané téma práce by již samo o sobě mohlo představovat vhodný základní předpoklad pro zdárný výsledek. Jde totiž o téma, kterému 1. málokdo rozumí a 2. máloco k němu bylo napsáno. K této do jisté míry odlehčené nadsázce se zde však navíc přidává i 3. předpoklad pro zpracování zdařilé práce, a to v osobě autora, jenž již prokázal erudici v právní oblasti pojištění a pojišťovnictví ve své dosavadní publikační činnosti.

Ad 1. Autorovi je tak třeba přisvědčit (str. 13), že pojišťovnictví je vysoce profesionalizovaný obor, kdy podrobné znalosti a zkušenosti zpravidla specialisté získávají prací pro pojišťovny tuzemského trhu. Autor výslovně uvádí, že „takto získané know how si dále předává hrstka odborníků v rámci výuky na vysokých školách, případně v jiné formě výuky. Pojišťovnictví zůstává oborem pro velmi úzký okruh profesionálů“.

Ad 2. Po období praktického i doktrinárního rozvoje oboru pojišťovnictví ve 20. a 30. letech 20. století v českém právním prostředí, zejména s přípravou nové kodifikované úpravy ve 30. letech, došlo k mnoha desetiletím útlumu rozvoje oboru. Autor tak důvodně poukazuje (str. 19) na to, že ve srovnání s některými příbuznými právními řády absentuje v tuzemské právní dogmatice alespoň rámcové nastínění teoretických východisek, ze kterých pojistný zájem vychází.

Ad 3. Autor jen za dobu posledních několika let publikoval řadu významných odborných textů v oblasti pojištění a pojišťovnictví. Z nich je třeba zmínit především spoluautorství komentáře občanského zákoníku k úpravě pojištění z nakladatelství C. H. Beck (2021), v němž se nevyhýbá vyjádření osobního pohledu k otázkám dosud judikaturou neřešených i (ku prospěchu vývoje oboru) kritickému zhodnocení těch již judikaturou posuzovaných.

Předmět zkoumání a aplikované metody

Pojišťovnictví a pojištění jako takové je i historickým oborem. V nějaké formě „se pojišťovali“ již zřejmě ve starém Egyptě, poté ve starém Řecku či Římě. První pojistné smlouvy jsou zaznamenány již ve 14. století, první pojišťovny v dnešním slova smyslu jsou zde od 19. století.

Jakkoli asi vždy tu byl nějaký pojistný zájem jako předpoklad pojištění, k jeho sofistikovanějšímu rozboru (i vzhledem k zákonné úpravě) v tuzemských podmínkách dochází až v posledních letech. Posuzovaná práce je pro diskusi o tématu zásadním příspěvkem.

Autor si zvolil 7 základních okruhů zkoumání pojistného zájmu. Jejich označení v úvodu práce však představuje toliko určitý „výkop“, neboť v dalším textu rozebírá řadu, téměř nikoliv v jednotkách, ale spíše desítkách, dílčích podotázek z pohledu teorie i aplikační praxe. Nejde tak jenom o zkoumání vlastního či cizího pojistného zájmu, jeho identifikaci, odlišnosti od jiných obligací, přenositelnost či přechod/převod pojistného zájmu, ale i praktické dopady z pohledu posuzování ne/platnosti pojistných smluv či zániku závazkového vztahu, jde-li o nenaplnění či absenci pojistného zájmu. Autor se konečně v závěru práce zabývá i úvahami o perspektivách tohoto atributu pojištění.

Autor v analytické části vychází ze standardní metodologie právního výzkumu, vykládané v českých poměrech například v pracích F. Melzera. Ač výslovně na něj autor neodkazuje, tak zjevně i v mezinárodním srovnání vychází z prací dalšího autora (F. Bydliny) a (v tuzemských poměrech v podobných pracích ke škodě nikoli často) i některého z dalších autorů metodologie právního výzkumu (zde profesora Marka Van Hoecke působícího v Londýně).

Z pohledu metodologie lze ocenit, že komparativní přeshraniční pohled nepoužívá autor izolovaně v samostatných kapitolách, ale promítá jej do řešení jednotlivých konkrétních problémů.

Autor se i vyhnul možnému lákadlu popisným způsobem rozebrat v úvodu práce historii pojištění a pojišťovnictví a omezil se na odkazy zejména prvorepublikových autorů tam, kde to bylo z důvodů historických srovnání namístě.

Pojistný zájem a jiné

Vzhledem ke značné náročnosti hlubšího studia teoretického zázemí právní úpravy pojistného zájmu je potřebné, že autor rozlišuje jak pojem pojistného zájmu, který je předmětem hlavního zkoumání, tak pojem pojistitelného zájmu, stejně jako pojištěný zájem.

Všechny tyto „zájmy“ se ve svém souhrnu z praktického hlediska promítají v hledání odpovědi na praktické otázky (dle možná poněkud zjednodušujícího pohledu oponenta práce):

- a) Co všechno jako pojistitel můžu nabízet, že pojistím.
- b) Co všechno jako pojistitel ve své koncepci pojistných produktů jako podnikatel z toho můžu mít.
- c) Co všechno jako pojištěný (či pojistník pro mne či i ve svém zájmu) si v rámci svého osobního či podnikatelského života mohu nechat pojištěním krýt.
- d) Co všechno jako pojištěný, nastane-li pojistná událost, z toho budu mít.

K vybraným oblastem zkoumání pojistného zájmu

Oponent v následujících poznámkách vychází z vybraných oblastí zkoumání práce. Současně zmiňuje některé z otázek, které oponenta napadají a z nichž některé mohou dle volby autora být předmětem diskuse v rámci ústní obhajoby práce.

1. Závěry práce přispívají k tomu, že jak z pohledu zákonodárce, tak z pohledu rozhodovacích autorit (soudů, Finančního arbitra apod.) práce přispívá (a půjde-li o případnou knižní publikaci pro odbornou veřejnost, jistě i přispěje) k povědomí, že „není radno pojistný zájem podceňovat“. Je nutné mu porozumět a je třeba řešit, zdali požadavek pojistného zájmu v normách či vyjádření v kontraktech je namístě, či nemusí být obligatorní součástí (srov. autorův poukaz na situaci v některých zemích, kde není upraven v zákoně, ale je dovozován judikaturou – Francie). Jestliže by určitý pojistný produkt nebyl (přestal být) pro pojištěného atraktivní, jak autor zmiňuje, musely by skutečně pojišťovny namísto zániku pojistníka zájmu uzavírat s pojistníky dohody o ukončení pojištění? Postačuje i určitá marginální potřeba pojistného zájmu pro trvání pojistné smlouvy? Jde o otázku intenzity pojistného zájmu nebo (toliko) jeho zřejmosti, tedy že zde určitý pojistný zájem je?

2. Z pohledu zájmu oponenta (působícího v justici) je jednou z nejzajímavějších otázek ta týkající se předpokladů (možné) neplatnosti kvůli chybějícímu pojistnému zájmu. Autor dovozuje, že protože by se pojistitel při uzavírání pojistné smlouvy měl spoléhat na poctivost jednání pojistníka, je právním následkem vědomého porušení tohoto vztahu důvěry vznik práva pojistitele domáhat se neplatnosti (srov. zákonnou úpravu § 2764 odst. 2 o. z.). Dle autora je tomu tak vzhledem k tomu, že jde o ochranu majetkových zájmů pojistitele, ochranu

dobrověrného pojistitele před nepoctivým jednáním pojistníka, který předstírá existenci pojistného zájmu při uzavírání pojistné smlouvy. Dobrá víra pojistitele je i důvodem, proč mu náleží zvláštní odměna, přestože mu nevznikla povinnost poskytnout pojistné plnění. Dalším případem neplatného právního jednání je uzavírání smlouvy pojistníka a pojistitele při vědomě neexistujícím pojistném zájmu.

3. Autor akcentuje proces identifikace pojistného zájmu, který když chybí, pojistná smlouva vůbec nevznikne. Kdy může jít v takovém případě o platný závazek stran např. z nepojmenovaného závazku?

4. Autor se věnuje vztahu k jiným obligacím, např. k závazku ze záruky. Otázka – lze se domnívat, že ještě někdy v budoucnu může dojít k rozvoji podnikání tzv. poskytovatelů nepojmenovaných závazků (nazvěme je např. správa produktu či správa věci), kteří za úplatu (měsíčně či ročně) budou garantovat určité vlastnosti již použitých věcí a v případě nahodilé události poskytovat určité plnění? Tedy určitá obdoba majetkového pojištění. Nebo je tato otázka již historicky vyřešena (a nevrací se) např. vzhledem ke kogentním právním normám v právním řádu, institucionálnímu dohledu v oblasti pojišťovnictví (a finančnictví vůbec) či možnou neatraktivitou takového podnikání z pohledu pojistitelů vzhledem k potřebnému krytí rizik?

5. V případě pojištění škodového i obnosového autor předkládá tři základní možnosti. Pojistník uzavírá pojištění vlastního zájmu (majetek, riziko odpovědnosti, majetková potřeba v případě smrti apod.), kdy pojistný zájem je pojistný zájem pojistníka. Dalším případem je kombinované pojištění vlastního a cizího zájmu, v třetím případě je pojištěn ryze cizí zájem, kdy pojistník vůbec nemá vlastní zájem, ale pojištěným zájmem je zájem pojištěného. Osoby bez pojistného zájmu by se dle autora neměly vměšovat do cizích záležitostí a uzavírat pojistné smlouvy na účet pojištění. Z pohledu autora možná triviální otázka oponenta: Je možným pojistným zájmem zájem prarodiče, aby vnuk vystudoval vysokou školu? Lze uvažovat o pojištění dosažení výsledku dostudování? Pojistnou událostí by bylo a) ukončení studia ze zdravotních důvodů, b) ukončení studia přes opakování ročníku apod. (při takovém nastavení pojistných podmínek snižujícím riziko pojistného podvodu). Nebo – může být ze strany určitých třetích osob pojistným zájmem „trvání manželství do zlaté svatby“ nebo naopak „neuzavření manželství“? Je to otázka nastavení pojistných podmínek, výluk apod. nebo se otázky míjí zkoumaným problémem pojistného zájmu a může jít např. o neplatná ujednání (zjevný rozpor s veřejným pořádkem či dobrými mravy)?

6. Autor se věnuje identifikaci pojistného zájmu. Oponent souhlasí se závěrem autora, že interpretovaný pojem pojistného zájmu nezakládá pouhá pohnutka, ale musí k ní přistoupit další podmínka (subjektivní stránka), tj. přání, aby pojistná událost nenastala.

7. Má se nějak projevovat ochrana slabší strany ve vztahu k posuzování významu pojistného zájmu v pojistných smlouvách? Je namístě větší respekt k posuzování možných limitů autonomie vůle stran k sjednávání pojistných smluv mezi podnikateli, tedy i pro případy absence či zániku pojistného zájmu? Oproti zvýšené ochraně slabší strany spotřebitele s důsledkem k nepřihlížení k případným zneužívajícím ujednáním či neplatnosti, půjde-li o zneužití postavení zpravidla silnějšího pojistitele vůči slabší straně pojištěného podnikatele (§ 433 o. z.). Nebo se oblast ochrany slabší strany v posuzování významu pojistného zájmu nijak neprojevuje? Oponenta zaujalo, že autor o spotřebitelích hovoří toliko na dvou místech práce (jestli nepřehlídí jiný rozbor): Na str. 105, jde-li o komentování judikatury Ústavního soudu a v poslední větě práce. Třetím místem, kde je spotřebitelská ochrana zmiňována, je popis předchozího působení autora, kdy v rámci dohledu u ČNB od roku 2012 do roku 2018 byl členem stálého výboru pro ochranu spotřebitele a finanční inovace u Evropského orgánu dohledu nad pojišťovnictvím a zaměstnaneckými penzemi (EIOPA). Tedy i vzhledem k tomuto

odbornému zázemí zní možná otázka pro ústní obhajobu – je-li předmětem zkoumání pojistný zájem jako předpoklad existence pojištění, nejsou odlišnosti ve vztazích mezi podnikateli v rovnovážném postavení a ve vztazích podnikatel v. slabší strana nijak významné pro podrobnější zkoumání? Nebo je tato oblast natolik specifickou, že se zde ochrana slabší strany nijak neprojevuje?

8. V navazující obecné souvislosti – vnímá autor z pohledu své zkušenosti z působení jak v dohledových orgánech na fungování pojistného trhu, tak v oblasti komerčních poskytovatelů pojištění, aktuální stav vztahů pojistitelů na straně jedné a pojištěných a pojistníků na straně druhé za vyvážený, či některé oblasti vidí například v přeshraničním srovnání za nevyhovující na tuzemském trhu?

9. Autor poukazuje na to, že oproti některým zahraničním úpravám (Německo, Rakousko) v současné úpravě soukromého práva v části pojistné smlouvy se dostatečně nevyužívá takzvaných právních domněnek a právních fikcí. V této souvislosti by oponenta disertační práce zajímalo, kde by kupříkladu právní domněnky či právní fikce v úpravě pojistné smlouvy upravil? A dále zdali se autor domnívá, že je možné (potřebné) v pojistných smlouvách používat výrazy, jež v právních normách značí zpravidla právní domněnky či právní fikce („má se za to“, „považuje se“, „platí, že“). A v jakých případech? Může současně autor uvést příklady, kdy by takové užití právních domněnek a právních fikcí v pojistných smlouvách mohlo představovat zneužití práva v neprospěch spotřebitele?

10. Domnívá se autor, že v oblasti předmětu zájmu této práce se nějak v budoucnu projeví aktuálně diskutovaný předpokládaný rozvoj AI, tedy Artificial Intelligence? Či nějak jinak obecně v pojišťovnictví? Lze očekávat s rozvojem v této oblasti i nějaký dopad na pojištění, tedy v oblasti sjednávání pojistných smluv, pojištění rizik, zájmu pojištěných, rozvoji pojistných produktů, řízení pojišťoven apod.? Nebo autor nečeká, že by se AI nějak na pojistném trhu výrazněji projevilo?

Oponent si je vědom, že některé z otázek mohou mířit mimo vlastní předmět zkoumání práce, ale věří, že alespoň některé z nich mohou něco pro další úvahy autora přinést.

Formální úroveň práce

Formální úprava a rovněž ostatní parametry práce odpovídají požadavkům na disertační práce. Autor má svůj vlastní styl, jímž přistupuje k některým obsahově náročným úvahám a výkladu závěrů, k nimž dospívá.

Závěr

Posuzovaná disertační práce je při shrnujícím pohledu nepochybně přínosná nejen pro tuzemské soukromé právo, ale rozvíjí významně i přínos do nadnárodního diskurzu o této specifické otázce pojištění.

Autor prokázal schopnost samostatné tvůrčí práce v daném oboru.

Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce.

Oponent práci doporučuje k ústní obhajobě.

Dne 12. března 2023

Pavel Horák